

TAHTACI YOL VE ERKÂNINDA DÖRT KAPILI AHİRET KARDEŞLİĞİ*

Four-Graded Hereafter Brotherhood in Way and Rite of Tahtacı

Die vierstufige Jenseitsbruderschaft nach Art und Ritus der Tahtacı Aleviten

Nilgün ÇIBLAK COŞKUN**

ÖZ

Anadolu Aleviliğinde bireylerin gerçek anlamda topluluk mensubu olabilmeleri, cemlere ve özellikle de görgü cemine katılabilmeleri için kendilerine musahip edinmeleri gerekmektedir. Musahiplik, ikrar vermiş evli iki kişinin eşleriyle beraber ahirete kadar kardeş kalacaklarına, birbirlerini her türlü durumda koruyup kollayacaklarına, birlik ve beraberlik içerisinde yaşayacaklarına dair dede ve talipler huzurunda söz vermeleri temeline dayalı dinî ve sosyal akrabalık türüdür. Yaşam boyu sadece bir defa gerçekleştirilebilen bu kardeşliğin ölüm, düşkünlük, ayrılık gibi durumlarda yenilenmesi mümkün değildir. Bu akrabalığın ölüncüye kadar devam etmesi nedeniyle musahipliğe, “ahiret kardeşliği” ya da “yol kardeşliği” de denilmiştir.

Gelenekte musahipliğin kökeni peygamber dönemine dayandırılmakta ve Hz. Muhammed’in musahibinin Hz. Ali olduğuna inanılmaktadır. Buna göre pir ve talipler, kendilerine musahip edinerek bir başka aile ile “malı

* Bu çalışma, 08-10 Aralık 2018 tarihleri arasında Alevi İnanç Birliği tarafından Ankara’da düzenlenen Uluslararası Geçmişten Geleceğe Alevilik Sempozyumu’nda sunulan bildiri metninin makale haline dönüştürülmüş şeklidir.

** Prof. Dr., Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mersin/ Türkiye. nilciblak@gmail.com.

mala, canı cana katmakta” ve her anlamda Alevi yoluna girmiş kabul edilmektedir. İnanca göre evlenmemiş ve musahip edinmemiş kişilerin ceme katılma hakkı bulunmamaktadır, bu sebeple Alevi yol ve erkânının sürdürülmesinde musahipliğin rolü büyüktür.

Bu makalede, Alevi-Türkmen zümrelerinden birisi olan Tahtacıların musahiplik ritüelleri ele alınıp incelenmiştir. Tahtacı dedeleri “ocak” denen ve kutsal saygınlığı olan iki soydan gelmektedir. Bunlardan birisi İzmir’in Narlıdere ilçesindeki Yanyatır Ocağı, diğeri Aydın’ın Germencik ilçesine bağlı Kızılcapınar Köyü’ndeki Hacı Emirli Ocağı’dır. Bu ocaklardan Yanyatır Ocağı’na bağlı Tahtacı oymakları arasında musahiplik ritüelleri, hem Hacı Emirli Ocağı’na bağlı Tahtacı oymaklarından hem de Anadolu’daki diğeri ocaklara bağlı Alevi zümrelerinden önemli farklılıklar göstermektedir. Buna göre Anadolu Aleviliğinde yol kardeşliği olarak sadece “musahiplik” kabul edilmektedir. Ancak Yanyatır Tahtacıları arasında “musahiplik” birinci yol kardeşliği kabul edilmekle birlikte bunu sırasıyla “aşinalık, peşinelik ve çığıldaşlık” şeklinde sıralanan dört kapılı ahiret kardeşliği takip etmektedir. Bildirimizde Yanyatır Ocağı’na bağlı Tahtacı oymakları arasında tespit ettiğimiz söz konusu ahiret kardeşliği üzerinde durulmuştur. Çalışmamızda öncelikle dört kapılı yol kardeşliği inancının gelenekteki önemi ve yeri, şartları, içeriği ve aşamaları hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca kuşaklar boyu sözlü kültür ortamında belirgin hale getirilmiş kuralları ve yaptırım gücüyle kurumsallaşmış bir yapı görünümüne kavuşmuş yol kardeşliği inancının dinî ve sosyokültürel yaşamdaki işlevleri konusunda değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Tahtacılar, Tahtacı ocakları, musahiplik, dört kapı, ahiret kardeşliği.

ABSTRACT

In Anatolian Alevism, individuals need to make their own companion (“musahip”) in order to be fully members of the community and participate in “cem” and especially “gorgu cem” rituals. “Musahiplik” is a type of religious and social relationship based on the vow of two married persons, in the presence of dede and aspirants, to remain companions till eternity together with their spouses, to protect each other in every situation and live in unity and solidarity. This companionship, which can only be realised once in lifetime, cannot be renewed in situations like death, indulgence, separation. “Musahiplik” is also called “eternal companionship” or “companionship of the path” because this relationship lasts until death.

In tradition, “musahiplik” traces back to the period of Prophets and it is believed that the Prophet Muhammad’s “musahip” is Ali. According to this, “pir” and aspirants “join their hearts and goods” with another family making them companion (“musahip”), and they are accepted in every sense into the path of Alevism. People who are single and have no companion (“musahip”) do not have the right to join the “cem” according to the belief. Therefore, “musahiplik” plays a great role in maintaining the path and rite of Alevism.

This paper discusses and analyses “musahiplik” rituals of the Tahtacis, one of the Alevi-Turkmen clans. The Tahtacı “dede”ler are descended from two hearths (“ocak”). One of these is the Hacı Emirli Hearth in the Kızılcapınar village of the Germencik district of Aydın, and the other is the Yanyatır Hearth in the Narlıdere District of İzmir. “Musahiplik” rituals among Tahtacı tribes affiliated with the Yanyatır Hearth show considerable differences both from the Tahtacı tribes connected to the Hacı Emirli Hearth and the Alevi tribes connected to other clans in Anatolia. According to this, in Anatolian Alevism, only the “musahiplik” is accepted as the companionship of the path. However, while the “musahiplik” is accepted as the first path among the Yanyatır Tahtacis, it is followed by the four-graded eternal companionship, which is organized, respectively, as “aşinalık”, “peşinelik” and “çığıldaşlık “. In our paper, we stressed the eternal companionship among Tahtacı tribes of the Yanyatır Hearth. Firstly, we gave insight into the importance, place, conditions, content and stages of the “four-graded path companionship” belief within the tradition. In addition, we evaluated the religious and sociocultural functions of the “path companionship” belief, which has become an institutionalized structure with rules that have been clarified in the oral culture environment for generations and with the power of sanction.

Keywords: Alevism, Tahtacis, Tahtacı hearths, musahiplik, four-grade, eternal companionship.

ZUSAMMENFASSUNG

Damit die Individuen ein wahres Mitglied der alevitischen Gemeinschaft werden können und an den Gottesdiensten (cem), insbesondere an den Gottesdiensten der Rechenschaft (görgü cemi) teilnehmen können, ist es nach dem anatolischen Alevitentum notwendig, dass man Weggemeinschaften einrichtet (musahiplik). Die Weggemeinschaft als eine Art religiöse und soziale Wahlverwandtschaft beruht auf das zeremonielle Ablegen eines Versprechens (ikrar) in Gegenwart der Geistlichen (dede) und der alevitischen Strebenden (talip) und bedeutet, dass zwei verheiratete Personen zusammen mit ihren Ehefrauen bis zum Jüngsten Gericht einen Bund als Brüdern und Schwestern schließen und dass sie sich unter allen Bedingungen des Lebens gegenseitig helfen und aneinander schützen und in Einheit und Zusammenhalt leben werden. Dieser Bund, der im Leben nur einmal geschlossen werden kann, kann auch nicht durch Umstände des Todes, des Fehlverhaltens (düşkünlük) und der Trennung erneuert werden. Insofern diese Wahlverwandtschaft bis zum Tode andauert, wird musahiplik auch als "Jenseitsbruderschaft" ("ahiret kardeşliği") oder als "Wegbruderschaft" ("yol kardeşliği") bezeichnet.

Nach der Tradition geht die – Praxis der - Weggemeinschaft auf die Zeit des Propheten zurück und man glaubt, dass der Ehrenwerte Imam Ali der Weggefährte von Prophet Muhammed war. Dadurch, dass sich die Religionsführer (pir) und die Strebenden (talip) einen Weggefährten bis zum Jüngsten Gericht genommen haben, "vermehrten sie ihren Besitz und erhöhten Ihre Lebenskraft" und daher gelten sie als Leute, die sich vollends dem alevitischen Weg gewidmet haben. Nach dem alevitischen Glauben haben Leute, die nicht geheiratet haben und keinen Bund mit einem Weggefährten geschlossen haben, nicht das Recht, an der Gottesandacht (cem) teilzunehmen. Aus diesem Grunde hat die Weggemeinschaft eine große Rolle bei der Erhaltung und Fortsetzung des alevitischen Weges und des Ritus.

In diesem Artikel wurden die Rituale der Weggemeinschaft der Tahtacı Aleviten untersucht, die eine Untergruppe der Aleviten-Turkmenen bilden. Die Geistlichen (dede) der Tahtacı Aleviten stammen aus dem "Ocak" (Geistlichen-Trägerfamilien) genannten Geschlechtern ab, die - unter den Aleviten- ein heiliges Ansehen genießen. Bei einer dieser Geistlichen-Trägerfamilie (Ocak) handelt es sich um Yanyatır Ocağı in der Kreisstadt Narlıdere in der Provinz İzmir, bei der anderen Geistlichen-Trägerfamilie handelt es sich um Hacı Emirli Ocağı, welcher sich in der Gemeinde Kızılcapınar Köyü, der Kreisstadt Germencik und der Provinz Aydın befindet. Die Rituale der

Weggemeinschaft unter den Tahtacı Aleviten von Yanyatır Ocağı weisen dabei größere Unterschiede sowohl zu den Sippen des Hacı Emirli Ocağı aus als auch gegenüber den alevitischen Untergruppen, die in Anatolien anderen Geistlichen-Trägerfamilien (ocak) verbunden sind. Danach wird im anatolischen Alevitentum als Wegbruderschaft nur “muhasiplik” akzeptiert. Unter den Yanyatır Tahtacıları Aleviten wird “musahiplik” zwar als die erste Wegbruderschaft anerkannt, danach folgen aber der Reihe nach im Rahmen der vierstufigen Jenseitsbruderschaft die weiteren Stufen, die “aşinalık, peşinelik und çığıldeşlik” heißen. (Vertraulichkeit / der Respektstatus, der als Folge der moralischen Vervollkommnung entsteht / Kameradschaft zwischen den Gefährten.) Die vorliegende Arbeit befaßt sich mit der Jenseitsbruderschaft, die wir unter den Untergruppen der Tahtacı Aleviten festgestellt haben, welche dem Yanyatır Ocağı verbunden sind. Die folgende Untersuchung liefert prioritär Erkenntnisse über die Bedeutung des Glaubens der vierstufigen Wegbruderschaft innerhalb der Tradition und über deren Rolle, Voraussetzungen, Inhalte und Prozesse. Darüber hinaus erfolgen Bewertungen über die Funktionen des Glaubens an die Wegbruderschaft im religiösen und soziokulturellen Leben, die von Generationen zu Generationen in einem mündlich überlieferten Umfeld ihre klaren Bestimmungen erfahren hat und sich dank ihrer Durchsetzungskraft institutionalisieren und eine Struktur gewinnen konnte.

Schlüsselwörter: Alevitentum, Tahtacı Aleviten, Tahtacı Geistlichen-Trägerfamilien (Tahtacı Ocakları), Weggemeinschaft (musahiplik), vierstufige Jenseitsbruderschaft.

Giriş

Dünyanın çeşitli yerlerinde, cemaat hayatı sürdüren kapalı topluluklarda, toplum içindeki itibar; yaş ve cinsiyet gruplarına bağlı olarak değişiklikler göstermiş, böylelikle birbirinden farklı ve kapalı zümreler ortaya çıkmıştır. Bu zümlere girebilmek için belirli bir yaşı doldurmak, belirli bir cinse mensup olmak gibi şartlar aranmıştır. Afrika'daki bazı topluluklar bu açıdan incelendiğinde, delikanlılık çağına gelen kişiler için topluluğa giriş merasimlerinin düzenlendiği, bu merasimlerde kimi zaman yeni üyenin benliğinde derin izler bırakarak, onu üyeliğe iyice hazırlamak amacıyla bedene yönelik bir takım dayanılması zor uygulamalara başvurulduğu tespit edilmiştir. Batı Afrika'nın bazı topluluklarında erkekler ve kadınlar sosyal yapının belirli bölümlerinin dışında bırakılmış; bu yolla sadece erkeklere ya da kadınlara ait gizli topluluklar oluşturulmuştur. Doğu Afrika'nın Nandi kabilesinde erkekler, yaşları onar kattan oluşan gruplar halinde yedi dereceye ayrılmıştır. Buna göre on beş ile on dokuz yaş arasındaki delikanlılar, yedi sekiz yılda bir yapılan büyük törenlerle ilk dereceye ulaşabilmektedir. Bu törenlerde üyeliğe girmiş olan bireyler, hayatlarının sonuna kadar aynı sosyal statüye sahip olup aynı işleri görmüşlerdir. Afrika kabilelerinden Yorubalarda ise "obgoni" adı verilen ve sadece yaşlılardan oluşan toplulukta büyük bir dayanışma, bağlılık ve gizlilik bulunmaktadır. Bu topluluğun gizliliğini koruma altına alabilmek için çok sıkı yaptırımlar vardır. Burada her şeyin kurallara ve ağır yaptırımlara uygun bir şekilde yerine getirildiği, anlaşmazlıkların ise resmî mahkemelere götürülmeden kendi içlerinde çözüldüğü tespit edilmiştir (Eröz, 1977: 283-284).

Kapalı topluluklarda görülen bu ve buna benzer uygulamalar, Anadolu Aleviliğinde de mevcuttur. Burada belirli bir yaşa gelen erkekler, "ıkrar alma" adı verilen özel bir törenle esas olarak topluluk üyeliğini kazanmakta; kadınlar ise bu statüye ancak evlendikten sonra yine belirli bir törenle sahip olabilmektedir. Bunun yanı sıra evli çiftler arasında da kendi seçtikleri çiftlerle aralarında özel bir dayanışmayı, bağlılığı içeren bir "yol kardeşliği" bulunmakta ve bu aşamaya ulaşanların toplum içindeki itibarı, diğerlerine göre daha fazla olmaktadır. "Musahiplik" adı verilen bu konuma ulaşabilmek için dedenin başkanlığında ve sadece musahipli olanların katılabildiği kapalı bir cem düzenlenmesi ve burada adayların kurbanlarının tığlanması gerekmektedir. Gizlilik Alevilikte çok önemlidir; yolun kurallarını yani Alevi örf ve âdetlerini dışarıdan birilerine anlatmak toplum içerisinden soyutlanmakla sonuçlanan bir cezayı, diğer bir deyişle düşkünlüğü beraberinde getirmektedir. Bu nedenle sırrı saklama, "ser verip sır vermeme" prensip olarak kabul edilmiştir. Hatta yakın zamana

kadar toplum içindeki sorunlar da, resmî kurumlara götürülmeden dede ve toplum huzurunda alınan ortak bir kararla ve yine belirli bir törenle çözüme kavuşturulmuştur.

Alevi inanç yapısının korunup yaşatılmasında, topluluk mensuplarının yola bağlılıklarının perçinlenmesinde en etkili cemlerden birisi de musahiplik cemidir. Musahiplik, ikrar vermiş ve belirli bir yaşa gelmiş iki erkeğin eşleriyle beraber aralarında kurulan, yol ve din kardeşliği esasına dayalı bir akrabalık türüdür. Yol kurallarına göre gerçek anlamda Alevi kimliğine sahip olabilmek, cemlere ve görgüye katılabilmek için musahip kavline girmek esas kabul edilmiştir. Dinî ve sosyal hayatta önemli bir rolü bulunan bu kardeşlik, ölünceye kadar devam ettiği için “ahiret kardeşliği, yol kardeşliği” şeklinde de adlandırılmıştır.

Aleviler arasında “İmam Cafer Buyruğu” (Menâkıb) ya da kısaca “Buyruk” adı verilen kutsal kitapta musahipliğin kaynağı, Hz. Muhammed ile Hz. Ali’nin kardeşliğine dayandırılmıştır. Bununla birlikte çeşitli Buyruk nüshalarında ve gelenekte kardeşlik kurumunun kökeniyle ilgili farklı olaylardan bahsedildiği dikkati çekmektedir.

Bu olaylardan birincisinde musahiplik, Hz. Peygamber’in Veda Haccı dönüşünde Gadîr-i Hum denilen mevkiide yaptığı konuşmaya dayandırılmaktadır (Yaman, 1994: 78-83). Hz. Muhammed, Cebrail’in getirdiği bir âyetin ardından ashabına hitap ederek Hz. Ali’nin imamlığını ilân etmiştir. Bu konuşmasında “Ben ilmin şehriyim ve Ali kapısıdır.”, yine “Ali ile ikimiz aynı nurdanız.” sözlerinden sonra Hz. Ali’yle musahip yani kardeş olduğunu belirtmiştir. Ayrıca “*Din düşmanları kâfirlerle cenk eyledik. Bu gazâ-i sagârdır. Gazâ-i kebîr de vesvas şeytanla edeceğimiz cenktir. Gelin nefsimizi ıslah etmeye cehdedelim. Siz de bizim gibi dirlik ve birlik eyleyin. Birbirinizle kardeş olun. Musahip olun. Burada kardeş olanlar, orada, öbür dünyada da birbirlerini bulurlar. Benimle cennetülme’vâya ve Firdavs-i âlâya girersiniz. Yarın Hak didârın görürsünüz.*” buyurmuştur (İmam-ı Cafer Buyruğu, 1958: 90-92).

Bir başka Buyruk nüshasından elde edilen bilgiye göre musahiplik, Hz. Muhammed Kırklarla tanıştıktan ve Hz. Ali’nin sırrına erdikten sonra başlamıştır. Buna göre peygamber Miraç dönüşünde “kırklar cemi”ne katılır, dönüşte ashabıyla görüştüğü sırada onlardan Hz. Ali’ye iradet etmelerini ister ve Hz. Ali’yi kendi gömleği içine alarak ikisi bir beden olur. Bu sırada “*Senin kanın benim kanım, senin etin benim etim, senin vücudun benim vücudum, senin rubun benim rubum, senin canın benim canımdır.*” hadisini okur. Sonrasında her inananın kendisine bir kardeş seçip musahip kavline girmesini

buyurur. Kendisi de Hz. Ali'yi kardeş olarak kabul ettiğini belirtir (Buyruk, 2018: 28-35).

Musahipliğin kökeni ile ilgili bir başka olay ise, Hz. Muhammed 622 yılında Mekke'den Medine'ye göç etmesi ve bu süreçte Medine'nin yerli halkı (ensar) ile hicret eden Mekkelileri (muhacirleri) birbirleriyle kardeş yapması üzerinedir. Hz. Muhammed, "ensar-muhacir" kardeşliği ile her iki kesim arasında gördüğü ekonomik ve sosyal dengesizliği ortadan kaldırmak ve bir çeşit toplumsal eşitlik sağlamak istemiştir (Onarlı, 2003: 10-12). Bu süreçte herkes kendisine bir kardeş bulmuş, ancak Hz. Ali yalnız kalmıştır. Kendisinin yalnız kaldığını gören İmam Ali, Hz. Muhammed'e dönerek "*Ya Muhammed herkes kendisine bir kardeş buldu, ama ben yalnız kaldım. Ben ne yapacağım?*" demesi üzerine Hz. Muhammed "*Ya Ali sen ezelden beri benim kardeşimsin. Bu dünyada ve ahirette de kardeşim olacaksın.*" şeklinde yanıtlamıştır (Dedekargınoğlu, 2016: 95-96).

Görüldüğü üzere Alevi inanç yapısında musahipliğin kökeni peygamber dönemindeki farklı olaylara dayandırılmaktadır. Bununla birlikte söz konusu olayların her birinde ortak olan husus, Hz. Muhammed'in musahip olarak kendisine Hz. Ali'yi seçmesi ve tüm inananlara musahip olmaları konusunda nasihat ederek kardeşliği bir yol öğretisi şekline dönüştürmesidir. Bu inanç gereği peygamberi ve ehlibeyti sevenler bu geleneği günümüze kadar devam ettirmişlerdir. Alevilikte iki aile (ocak) aralarındaki musahiplik andıyla Hz. Muhammed'in buyruğunu yerine getirmekte, böylelikle Muhammed-Ali yoluna girmiş kabul edilmektedir.

Gelenekte hem pir hem de talip, musahip kavline girerek yol kurallarına uymakla yükümlüdür. Bu inanç gereği Anadolu Alevilerinde ve dolayısıyla Alevi-Türkmen zümrelerinden biri olan Tahtacılar da ikrar vermiş evli bütün çiftler, kendilerine mutlaka musahip edinmişlerdir. Aksi halde ister pir ya da ocakzade olsun ister talip olsun her can, yolun gereklerini tam olarak yerine getirmemiş sayılmakta ve buna bağlı olarak içeri cemlerine yani on iki hizmetin tamamının yürütüldüğü ve sadece musahipli olanların katılabildiği büyük cemlere katılamamaktadır.

Musahiplik andıyla çiftler, ahirete kadar kardeş kalacaklarına dair söz verdikleri için birbirlerinin her halinden sorumlu duruma gelmişlerdir. Buna göre aralarından birisi bir sıkıntı çekse diğeri ona yardımcı olmalı; gerekirse canından ve malından vazgeçmeli; her ikisi sıkıntılarının yanında sevinçlerini de paylaşmalı; birbirlerinin çocuklarını kendi çocukları kabul etmelidir. Bu kardeşlikte her yönüyle dayanışma ve

sorumluluk esastır. Musahip, musahibinin her türlü tarikat kurallarına aykırı davranışını denetlemekle de yükümlüdür. Nitekim içlerinden birisi düşkün kılınsa diğersinin de düşkün kabul edilmesi bu dayanışmanın gerekliliğini açıkça göstermektedir. Bu nedenle musahip edinilecek çiftin iyi seçilmesinin yanı sıra bu mertebeye ulaşabilmek için belirli bir olgunluğa erişmiş olması da gerekmektedir.

Gelenekte musahiplik için kişilerin evli ya da bekâr olmaları konusunda kimi zaman farklı uygulamalarla karşılaşılabilir. Alevi ocaklarının bazısında evli olmayan erkekler arasında musahiplik andı yapıldığı, evlendikten sonra bunun eşleriyle beraber devam ettirildiği görülmekle birlikte Tahtacılar arasında musahiplik için pir ya da taliplerin mutlaka evli olmaları gerekmektedir.

Tahtacı oymaklarını diğer Anadolu Alevilerinden ayıran başka özellikler de mevcuttur. Buna göre bu topluluk mensupları, birisi Yanyatır Ocağı, diğeri Aydın'ın Hacı Emirli Ocağı olmak üzere iki soya bağlıdır. Bu ocaklardan Yanyatır Ocağı'na bağlı Tahtacı oymakları arasında musahiplik ritüelleri, hem Hacı Emirli Ocağı'na bağlı Tahtacı oymaklarından hem de diğer ocaklara bağlı Alevi zümrelerinden farklıdır. Alevilikte ve Hacıemirli Ocağı oymaklarında yol kardeşliği olarak sadece “musahiplik” kabul edilirken Yanyatır Tahtacıları arasında musahipliğin dışında sırasıyla “aşinalık, peşinelik ve çığıldaşlık” şeklinde sıralanan dört kapılı ahiret kardeşliği inancı mevcuttur. Yanyatır Ocağı mensupları arasında da birinci ve esas ahiret kardeşliği musahipliktir, ancak hem yol ve erkânın devamlılığını sağlamak, bu yolla birlik ve beraberliği perçinlemek için musahiplik sonrası diğer yol kardeşliklerine de büyük önem verildiği görülmektedir. Geleneğe göre kişiliği, bilgisi, görgüsü ve konumu uygun olan insanların dört kapının gereklerini yerine getirmesi yolun kuralları arasındadır.

Çalışmamızda söz konusu dört kapılı yol kardeşliği inancının gelenekteki yeri, önemi ve içeriği konularına geçmeden önce Tahtacılar hakkında kısa bir bilgi verilmiş, böylelikle Anadolu Alevileri arasında bu topluluk mensuplarının inanç yapısı bakımından özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

1. Tahtacılar Hakkında Genel Bilgi

Alevi-Türkmen zümrelerinden birisi olan Tahtacılar, geçimlerini ağaç kesip dilmek, kiriş ve tahta biçmekle sağladıkları için Anadolu'da genellikle ormanlık alanlarda, orman işçiliğinin yapılabildiği bölgelerde yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Günümüzde konar-göçer yaşam tarzından yerleşik düzene geçerek bir kısmının toprağa bağlandığı bir kısmının da kendilerine daha farklı geçim kaynakları sağladığı görülmektedir (Çıblak, 2005: 22).

Tahtacılar, Anadolu'daki Alevi oymaklarının en büyüklerinden sayılır (Birdoğan, 1995: 93). Bununla birlikte musahiplik örneğinde görüldüğü üzere birtakım dinî ritüellerin uygulanmasında ya da mensup olunan ocak konusunda diğer Alevilerden farklı özelliklerinin bulunduğu dikkati çekmektedir. Buna göre Alevilerin büyük çoğunluğu Hacı Bektaş Veli Ocağı'nı tanımakta ve Hacı Bektaş'ın burun kanından hasıl olduklarını söyleyen Çelebileri ruhanî lider olarak kabul etmektedir. Yine Alevilerde birbirine bağlı ve silsile yoluyla taşınan bir teşkilat sistemi vardır. Bu yapıda üç beş köyün bir dedesi ve o dedenin bağlı olduğu diğer bir dede, onun da bağlı bulunduğu daha büyük bir dede olmak üzere sonunda Çelebi merkezine ulaşılır. Her dede, bir türbenin hadimi olup o türbede yatan evliyanın evladı olduğunu iddia eder. Tahtacılar ise dinî merkez olarak Hacı Bektaş Ocağı'na bağlı olmadıklarını, ayrı pir evlerinin bulunduğu belirtmektedir (Yörükân, 1929: 61).

Tahtacı dedeleri “ocak” denen ve kutsal saygınlığı olan iki soydan gelir. Bunlardan biri İzmir'in Narlıdere ilçesindeki Yanyatır Ocağı, diğeri Aydın'ın Germencik ilçesine bağlı Kızılcapınar Köyü'ndeki Hacı Emirli Ocağı'dır. Bu iki ocağın dedeleri birbirine bağlı olmadığı gibi bunların üstünde veya altında bir başka ocak dedesi de bulunmamaktadır (Çıblak, 2013: 41). Bu iki ocak merkezinden icazet alan Tahtacı dedeleri, taliplerin hizmetini yürütmektedir.

Yanyatır ve Hacı Emirli ocakları, Tahtacı oymaklarının bağlı buldukları dinî merkezler olmasının yanı sıra Tahtacı dedelerinin de mensubu buldukları soylardır. Bu iki soydan gelmeyen diğer Alevi dedeleri, Tahtacılar dedelik yapamazlar. Aynı şekilde Tahtacı dedeleri de kendi ocaklarına bağlı olmayan Aleviler arasında dedelik görevini yürütemez.

Tahtacı oymakları bugün Anadolu'nun değişik alanlarına dağılmış durumdadır. Yanyatır Ocağı'na bağlı olanlarının en büyüğü ve diğerlerine karşı nüfuzlu olanı Çaylak Oymağı; Hacı Emirli Ocağı'na bağlı olanlar içerisinde ise Şehepli Oymağı'dır.

Yanyatır Ocağı'nın atası Durhasan Dede adında bir şahsiyet olup mezarı Adana'nın Yakapınar (Misis) taraflarındaki Durhasan köyünde bulunmaktadır. Yanyatır kolu ocakzâdeleri, Tahtacıların Bağdat'tan gelerek uzunca bir süre Çukurova'da, Ceyhan

civarlarında kaldığını, buradan da ilk önce Edremit'teki Kazdağı eteklerine sonra kasabalara ve Narlıdere'ye yerleştiklerini söylemektedir. Hacı Emirli Ocağı'nın atası ise Gaziantep'in İslahiye ilçesine bağlı Güvercinlik nahiyesinde yatan İbrahim Sâni'dir. Önceleri Maraş civarında yaşamlarını sürdüren Hacı Emirli, burada ortaya çıkan isyan nedeniyle Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağılmış, büyük çoğunluğu da -özellikle Şehepli Oymağı- Aydın'ın eski adıyla Reşadiye bucağında (Kızılcahamam köyünde) ikâmet etmeye başlamıştır (Yörükân, 1929: 61, 77, 79-80). Ocaklı dedeler, bugün de İzmir ve Aydın'da yaşamaktadır, ancak aşiretin büyük bir bölümü Türkiye'nin farklı bölgelerine dağılmış durumdadır.

Yusuf Ziya Yörükân, her iki ocağın dedeleriyle yaptığı görüşmelerden, Hacı Bektaş Ocağı'na bağlı olmayan Tahtacıların asıl mercilerinin Meşhed-i İmam Rıza olduğu, Meşhed'deki şeyhin defterinde Tahtacıların da isimlerinin bulunduğu, özellikle Yanyatır ocaklarının İmam Rıza'dan oldukları, ayrıca silsilelerini Musa Kazım'a kadar çıkarttıkları bilgisini edinmiştir. Aynı şekilde Hacı Emirli ailesinin zamanında Meşhed'den alınmış beratları da mevcuttur (Yörükân, 1998: 153). Buna bağlı olarak Tahtacı Buyruğu'nda da Tahtacıların İran'a verdikleri öneme rağmen, içinde Safevîlerden bahsedilmediği bu yönüyle Alevîlerin diğer Buyruklarından ayrıldığı gözlenmektedir. Burada altıncı İmam Cafer Sadık dinî otorite olarak zikredilmekte ve metinleri bizzat kendisinin yazdığı izlenimi uyandırılmaktadır. İmam Cafer'e ve ona mal edilen törelere dayanılarak da İmâmiyye'ye ulaşılmaktadır (Otter-Beaujean, 1995: 5-6).

Aleviler ve dolayısıyla Tahtacılar arasında inanç ve âdetlere "yol" ve "sürek" adı verilir. Yola dair bilgilerin yer aldığı yazılı metin "Buyruk"tur. İmam Cafer Sadık Buyruğu, aslında yol süreğinin kılavuzudur, Alevi yaşam şeklinin ilkeleri hakkında bilgi veren bir el kitabıdır. Görgü, musahiplik, ikrar alma, ocak kazma vb. şekilde sıralayabileceğimiz Tahtacı dinî öğretileri; dinî liderlerin görev ve sorumlulukları, cemlerde ve farklı zamanlarda okunması gereken gülbenk ve Şah Hatayî deyişleri burada yer almaktadır. Yol öğretilerinin topluluk mensuplarına aktarılmasında İmam Cafer Buyruğu'nun yanı sıra dede, rehber, mürebbi vb. dinî liderlerin, ayrıca hayırlı adı verilen duaların, saz eşliğinde okunan deyişlerin de büyük rolü vardır.

Sosyo-kültürel açıdan ise Tahtacılar genel hayatlarında fazla mutaassıp değildir, ancak mezhebî gelenek ve inançlarını şimdiki kadar büyük bir ketumlukla korumuş, bu konuda dışarıdan herhangi bir kişiye bilgi vermekten kaçınmışlardır. Ayrıca Alevî

olmayanlarla yakın ilişki içerisinde bulunmaktan uzak durmuş ve hukuki işlerini dahi yakın zamana kadar kendileri halletmeye çalışmışlardır.

Tarihleri boyunca başlangıçta büyük bir kısmının dağlarda, orman içlerinde konar-göçer bir yaşam tarzı sürdürmüş olması Tahtacıları içinde yaşadıkları sosyokültürel ortamdan kopararak onların hemen hemen hiçbir kültürel değişikliğe uğramadan yüzlerce yıl kapalı bir toplum hayatı sürdürmelerine neden olmuştur. Ancak 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerleşik düzene geçmeye başlamaları ve Cumhuriyet'in ilanından bu yana dışarı açılmalarıyla beraber kendilerine özgü bir aydınlanma döneminin içine girmişlerdir. Gelenekler yavaş yavaş değişmeye ve dedelerin toplum üzerindeki etkisi azalmaya başlamıştır. Bugün aralarında önemli denebilecek bir sayıda okumuş insan bulunmakta ve bunlar çeşitli mesleklerde görevlerini yerine getirmektedir (Yörükân, 1998: 213). Yerleşik düzene geçilmesinin ardından eğitim sürecinin başlaması, toplum fertlerinin kendilerine ata mesleği dışında farklı geçim kaynakları bulması ve buna bağlı olarak da sosyokültürel anlamda yaşanan değişimler, Tahtacıların kapalı toplum yapısından açık toplum yapısına doğru bir geçiş içerisinde olduklarını göstermektedir.

2. Tahtacılarda Yol kardeşliği

Anadolu Aleviliğinde ve dolayısıyla Tahtacılarda, yola girmek için yapılan törenlerden birincisi “ikrar alma” ise ikincisi “musahiplik”tir. Bununla birlikte musahiplik hem yola girişi hem de inançsal anlamda belirli bir hiyerarşiye sahip olmayı simgelemesi bakımından önemlidir (Ersal, 2016: 379). Buna bağlı olarak hem kutsal kitap Buyruk'ta hem de dinî ve sosyal hayatta musahipliğin şartları, yükümlülükleri, kuralları ve yaptırım gücü daha belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır.

İmam Cafer Buyruğu'nda bildirildiğine göre pir ile talibin ya da yola girmiş canların üç sünnet ile yedi farzı yerine getirmeleri gerekmektedir. Üç sünnetten birincisi Allah'ın birliğine inanmak, ikincisi gönülden her türlü fenalığı gidermek; üçüncüsü ise yola teslim olup tarikat kurallarını yerine getirmektir (İmam-ı Cafer Buyruğu, 1958: 109-110; Buyruk, 2018: 192-193). Yedi farz ise sırasıyla; “mürebbiye düşe, musahip ola, tac uruna, yâre yâr ola ve özü ulu ola, beli berk ola, Hak ile sohbet kıla” şeklinde sıralanmıştır (Buyruk, 2018: 193-194). Tarikat kuralları, farklı menakıbnâmelerde kimi zaman değişiklik göstermekle birlikte genelinde bu kuralların tarikatın temel öğretileri olduğu dikkati çekmektedir. Bu şartları yerine getirmeyenlerin, cemlere katılmadığı ve kendilerine çeşitli cezaların verildiği tespit edilmiştir.

Görüldüğü üzere yedi farz içinde musahiplik de yer almaktadır. Evli iki ailenin birbirleriyle kardeş olması temeline dayanan musahiplik, bel kardeşlerinin birbirlerine karşı sorumluluklarından daha fazlasını beraberinde getirmektedir. Tarikat kuralları doğrultusunda sürdürülememesi durumunda taraflar ağır düşkünlükle cezalandırılmaktadır. Bu sebeple gelenekte musahip kavline girecek olan insanların bazı kriterlere sahip olması gerekmektedir.

Tahtacılar da musahip olmak isteyen insanlarda aranan özellikler diğer Alevilerle aynıdır. Öncelikle musahiplik için aynı ocağa bağlı olma şartı vardır. Bunu müteakiben adayların ikrar vermiş olması, yaş itibarıyla kişiliğinin oturduğu düşünülen yirmili yaşlara gelmesi ve evli olması; musahip olacağı aile ile aynı dili konuşması; aynı yerleşim merkezinde yaşaması; aralarında kişilik, konum ve yaş itibarıyla, bilgi birikimi ve kültürel açıdan birlik olması; ailelerinin bu musahipliği onaylaması; aralarında kan bağı bulunmaması gerekmektedir. Aksi halde bu insanların musahipliklerinin devam ettirilebilmesi tehlikeye girer. Bu da kırklar meydanında ve Muhammed-Ali katında verilen sözün bozulmasına neden olur. Sözlerinde durmayanlar ya da andı bozanlar, Muhammed-Ali'nin yolundan çıkmış ve böylelikle büyük bir günah işlemiş kabul edilir.

Musahip olmak isteyen bir talip, öncelikle iyi huylu, temiz ahlâklı, güvenilir ve bunların yanında sevip saydığı, her konuda anlaşabileceğine inandığı birisini yol kardeşi olmak için seçer ve bu isteğini ona anlatır. Bu arada inanişâ göre dede ile talip, musahip olamaz. Çünkü talip “Şefaati hizmetinden bulur” yani musahip olan taliplere on iki hizmetten biri verilir, dedeye ise hizmet verilemez; dedelik babadan oğula geçen bir yetkidir. Buna karşılık dedenin, bilgili görgülü ve iyi huylu bir taliple musahip olduğu durumlara da rastlanmıştır (Çıblak, 2005: 113).

Tahtacılar, bir tarikat kuralı olması nedeniyle bu dünyada mutlaka musahip kavline girmek isterler. Tarikat yolunda buyrukları yerine getirdiği, yol öğretilerine sahip çıktığı için topluluk içinde musahipli olanların itibarı ve konumu diğerlerine göre daha fazladır. Hatta vakti zamanı geldiği halde musahip edinmemiş insanların eleştirildiği, yol kurallarına uymaları konusunda kendilerine telkinlerde bulunduğu da dikkati çekmektedir. Bu durum hem yol kardeşliğini bir aşamalı olarak gerçekleştiren Hacı Emirli Ocağı hem de Yanyatır Ocağı mensupları için de söz konusudur. Bununla birlikte Yanyatır Tahtacıları arasında musahiplikten sonraki diğer yol kardeşliklerini de sırasıyla yerine getirmiş ailelerin topluluk içi itibar ve konumlarının birinci aşamada kalanlara göre daha üst seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Hacı Emirli Ocağı'na bağlı oymaklar arasında inanışa göre musahip olacak bir kişinin “dört kapı” adı verilen ve kişinin içsel gelişimini tamamlayabilmesi için geçirilen evreleri yansıtan “şeriat, tarikat, marifet ve hakikat” makamlarını aşmış olması gerekmektedir. Bunlardan şeriat, dinin bütün kurallarını bilmek ve uygulamak, kötülüklerden uzak durmak; tarikat, yolun gereklerini yerine getireceğine dair ikrar vermek; marifet, bütün dinî bilgileri özümseyip hayata geçirmek; hakikat ise gerçeğe ulaşmak yani Hak kapısını açmak anlamlarına gelmektedir (Çıblak, 2005: 113). Nitekim pir de, musahip adaylarına önce şeriatı sonra tarikatı bilmeleri, üçüncü olarak marifetten bilgi sahibi olmaları, dördüncü olarak da hakikat ehli olmaları konusunda nasihatte bulunmaktadır. Böylelikle musahip olacak kişinin yalan, haram, dedikodu, gıybet, zina vb. yolun yasakladığı hal ve tutumlardan uzak durması; diğer taraftan sevgi-saygı, merhamet, dayanışma, yardımlaşma, musahibine bağlılık gibi yol düsturlarına sahip çıkması konusunda uyarıldığı görülmektedir. Bu da musahiplik için adaylardan dinî geleneğin bütün kurallarını bilip yaşamında uygulama, doğruyu yanlışsı birbirinden ayırt edebilecek bilgi, görgü, beceri ve maneviyata erişmiş olma gibi şartlar arandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Yanyatrı Ocağı mensupları için de dinî ve sosyal hayata yön veren bu düsturlara sahip çıkmak esastır. Ancak tarikattaki “dört kapı” inancı dört aşamalı yol kardeşliği ile açıklanmaktadır. Tarikatta dört kapı adı verilen mertebelerden birincisi musahiplik olup bunu sırasıyla aşinalık (aşnalık), peşinelik (peşnelik) ve çığıldaşlık (çingildaşlık) takip etmektedir. Hatta bu mertebelerden sonuncusu “çiledaş, çile çekmek” şeklinde de yorumlanmaktadır (Yetişen, 1986: 110). Böylelikle bu dört aşamanın dört kapıyı yani şeriat, tarikat, marifet ve hakikati simgelediği ifade edilmektedir.

Tahtacıların her iki ocak mensupları arasında tespit edilen ve ilk aşaması musahiplik olup Yanyatırlarda “aşinalık, peşinelik ve çığıldaşlık” şeklinde sıralanan ahiret kardeşlikleri, on iki hizmetin tamamının yer aldığı cemlerde gerçekleştirilmektedir. İçeriği ve işlevi açısından musahiplik cemleri, topluluk içinde diğer dinî törenlere göre daha büyük bir öneme sahiptir. Öyle ki bu cemlere bekârların, evli olmayanların girmesi kesinlikle yasaktır. Diğer taraftan musahip olma cemine sadece musahipliler, diğer yol kardeşliğine girmiş olanlar katılabilir. Yanyatrı ocağı mensuplarında aşinalık ve diğer yol kardeşlikleri için mutlaka hangi kapıya girilecekse o kapıya daha önce girmiş canların bulunması zorunludur. Buna göre hiç aşınası olmayan bir yerleşim biriminde canların aşinalık cemi düzenlemesi mümkün değildir.

Tahtacılar arasında musahiplik törenlerinde gerçekleştirilen ibadetler sır olarak kabul edilir ve dışarıdan başka bir kişiye anlatılmaz. Tahtacı yol ve erkânının, inanç öğretilerinin günümüze kadar korunup yaşatılmasında bu cemlerin büyük bir rolü vardır. Öyle ki pîr ya da ocakzadelerin tarikat kuralları konusunda taliplere nasihatlerde bulunduğu, hatta bu kurallara uyulmadığı durumlarda çeşitli cezalar verdikleri en önemli ortamlar cemlerdir. Böylelikle yol mensupları sözlü yolla ve yaşayarak öğrendikleri yol öğretilerini, günlük yaşamda da uygulamakta, diğer taraftan rehber ya da mürebbi adı verilen yol büyükleri ve kendi musahipleri tarafından da sosyal alanda sıkı bir denetime tabi tutulmaktadır.

Yol kardeşliği cemlerinden içerik bakımından en kapsamlısı aslında musahipliktir. Yanyatır Ocağı'na bağlı Tahtacılar arasında aşinalık ve peşinelik ise, bu konuma gelmiş yol mensuplarının cemde hazır olması ve gerekli bütün şartların yerine getirilmesi halinde musahiplik ya da özne verme cemi içinde yapılabilmektedir. Aşinalık ve diğer ahiret kardeşliklerinde canları dede huzuruna yeden (getiren) hizmet sahibi mürebbi değildir. Bunun yerine aşına olacakları aşinalı, peşine olacakları peşineli çift dede huzuruna çıkarmaktadır.

2.1. Musahiplik

Tahtacılar arasında musahiplik cemi, yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiye göre şu şekilde yürütülmektedir (Yılmaz, 1948: 60-74; Yetişen, 1986: 91-112; Çıblak, 2005: 112-128):

Musahip olmak isteyenler, görüşüp anlaşır ve kimseye sezdirmeden bir süre birbirlerini denerler. Eğer anlaşabileceklerine inanırlarsa, durumu dedeye bildirirler. Dedenin bulunmadığı yerleşim birimlerinde ise bu durum rehber ya da mürebbi adı verilen hizmet sahibine aktarılır. Dede ya da rehber, bu iki çifti, yapılması gereken hazırlıklar konusunda bilgilendirir. Kararlaştırılan gün ve evde, musahipli olan cem erenleri toplanır. Bu genellikle cuma akşamı olarak adlandırılan perşembeyi cumaya bağlayan günün akşamıdır. Belirlenen ev, dedeye ait olabileceği gibi cem yürütmeye elverişli bir talip evi de olabilir. Pervane ya da peyik/peyk adı verilen hizmet sahibi, cemin yapılacağını herkese haber verir. Musahip adayları, önceden temin ettikleri kurbanlık koç ile beraber içki (dolu) ve mezelerini de cem için hazırlanan eve getirir. Bütün musahipliler, önemli bir mazeretleri olmadıkça ceme mutlaka katılmak zorundadır. Mazereti olanlara ise bir başka cemde dede tarafından bir meydan hayırlısı verilir. Böylelikle bu kişiler ceme katılma yükümlülüklerini yerine getirmiş sayılır.

Ceme katılacak olanlar öncesinde abdestlerini almış ve temiz kıyafetler giyinmiş vaziyette hazırlanır. Ceme erkekler şapkayla, kadınlar ise başlıklarıyla gelir, cemin yürütüleceği eve girilmesinden itibaren ayakların çıplak olması gerekmektedir. Ceme gelen herkes, nereye oturacağını bilir; dedenin yeri başköşedir, onun hemen yanında delilci, sazandar ve diğer musahipli büyükler oturur. Bu şekilde herkes bir halka oluşturacak şekilde yerini alır ve ardından topluca bir halka namazı kılınır. Bunu delilci tarafından delilin uyarılması ve dededen başlamak üzere bütün cemaatin, hizmet sahibi olması göz önünde bulundurularak, eşikten niyaz ederek geçmeleri ve delile de niyazda bulunduktan sonra (taliplerin delilden sonra dedenin önünde de niyazda bulunmaları gerekir) yerlerine geçip oturmaları izler.

Herkes yerini alınca musahip olacakların kurbanı, kurbanı tarafından meydana getirilir. İçeri kurbanı, gece kurbanı veya tercüman adı verilen bu kurban önceden iyice temizlenir. Kurban meydana getirildiğinde koyundan bir işaret beklenir. Bu işaret kurbanın yeri, delili veya bir kenara hayırlısı alınmış olarak konulan doluyu koklaması, ya ayağıyla yeri eşelemesi, silkinmesi ya da buna benzer bir harekette bulunması şeklinde gerçekleşir. Delili veya doluyu koklaması çok makbuldür. Böyle bir durumda kokladığı şeye niyaz ettiğine ve adayların musahipliklerinin çok iyi gideceğine inanılır. Kurbanın hiçbir işaret vermeden öylece hareketsiz bir şekilde kalması iyiliğe yorulmaz; musahip olacak adayların kendi aralarında kırgınlık, anlaşmazlık veya herhangi olumsuz bir durumun bulunduğu inanılır ve kendilerinden dışarı çıkıp bunu halletmeleri istenir. Bu arada içerideki cemaat de birbirleriyle niyazlaşır ve böylece özler birleşmiş olur, yani bütün kötü düşüncelerden, anlaşmazlıklardan uzaklaşılır. Dışarıya çıkan adaylar içeriye gelir, ardından kurban da içeri getirilir ve kendisinden tekrar bir işaret beklenir. Bu sefer de istenilen gerçekleşmezse kurban sahipleri suçlanır ve musahiplikleri yapılmaz. Kurban işaret verdiğinde ise dede hayırlısını verir, ardından kurbanı tarafından tığlanmak üzere kucaklanıp dışarıya götürülür. Kurban, kanı yere akıtılmadan bir leğende birikecek şekilde tığlanır, derisi tüm olarak yüzülür, içi temizlenir, daha sonra kemikleri kırılmadan ve parçalanmadan tüm olarak büyükçe bir kazanda pişirilir.

Kurbanın meydandan götürülmesinin ardından anabacı yani dedenin eşi, postu (döşeği) getirir ve dedenin önüne serer. Post serilince birbirleriyle musahip olacak dört can, en başta yaşça büyük olan erkek, arkada küçüğü, onun da arkasında önce büyüğün sonra küçüğün hanımı olmak üzere sıralanır ve önlerinde rehber/mürebbi adı verilen hizmet sahibi olmak üzere eşikten niyaz ederek geçer, sürünerek delile

varır, oradan da dedenin önüne gelirler. Rehber / mürebbi, bu dört canı dedeye teslim eder. Musahip olacak bu iki çift dedenin önünde niyaz ettikten sonra postun üzerinde dâr'a durur. Dede, cemaate bu candan razı olup olmadıklarını sorar, herkes razı olduğunu, herhangi bir şikâyetinin bulunmadığını belirtir anlamda "Allah, eyvallah" der. Dede, bu sefer bu dört kişinin birbirlerinden razı olup olmadığını sorar, aynı cevabı alınca onlara yolun gereklerini içeren birçok konuda öğüt verir.

Dede, musahip olacaklardan yaşça büyük olanı mürebbinin yanında diz çöktürür ve onun sağ elinden tutarak üç kez şu öğütleri tekrarlar:

1. Halinizle haldeş olun. 2. Yolunuzla yoldaş olun. 3. Çiğ lokma yemeyin. 4. Malı mala, canı cana katın. 5. Elinize, dilinize, belinize sadık olun. 6. Rıza bâbında bulunun. 7. Hoş geçinin. 8. Nefsinize uymayın, yolunuza uyun. 9. Hak'tan korkun. 10. Mürşidinizi hak bilin. 11. Küfrü iman sayın. 12. Cemiyete ölü girin.

Bu nasihatlar, musahiplikle beraber aşına, peşine ve çığldaş mertebelerine erişmiş kişilerin uymakla yükümlü oldukları 12 erkânı içerir.

Dede bu nasihatleri diğer erkek musahip adayına da söyler. Daha sonra musahip olacak bu iki çift, döşeğe niyaz edip, mürebbinin karşısında önde erkekler arkada kadınlar olmak üzere arka arkaya döşeğe yatarlar. Dede, bunların üzerinden niyaz alır, her birine şaplak vurur ve ardından hepsini teker teker başlarından tutarak kaldırır. Ayağa kalkan talipler dâr'a durarak hayırlı alır, sonra dededen başlamak üzere herkesin elini öper, kendilerinden küçük olanlarla da niyazlaşır ve yerlerine geçip otururlar. Bunu postun belirli bir merasimle anabacı tarafından kaldırılması izler; herkes postun ucundan tutar, arkadakiler önlerinde oturanların eteklerinden tutar, bu şekilde posta hayırlı verilir. Ardından anabacı, postu dışarıya götürerek batıya doğru üç kez silkelir. Anabacı tekrar dedenin önüne gelir ve bu hizmetinin karşılığı olarak hayırlısını alır, postu da kaldırır. Post kaldırıldıktan sonra delil sır edilir (söndürülür).

Bütün bu uygulamaların yerine getirilmesi sırasında başka bir yerde kurban pişmekte; başında da bu işle görevli aşçı kadın bulunmaktadır. Post hizmetinden sonra meydana süpürgeyle beraber selman veya süpürgeci adı verilen hizmet sahibi gelir. Selman niyaz eder, sonra "ya Allah ya Muhammed ya Ali" diyerek üç kez meydana süpürür, daha sonra süpürgeyi kapıda beklemekte olan eşine verir. Ardından bir elinde leğen diğer elinde içi su dolu ibrik olduğu halde gelir ve önce dedeye sonra onun sağında ve solunda oturan rehber / mürebbiye ve delilciye yani üç büyüğe el

suyu verir. Selman leğendeki bu üç kişinin el suyunu bir kenara döker ve ardından tekrar niyaz ederek bütün canlılara el suyu dağıtır. Bu hizmet sahibinin yanında karısı da olur ve bu bacı da eline su dökülenlere havlu tutar. Bu sudan parmak uçları ıslatılacak kadar dökülür. Ellerine su dökülen herkes ibrikten niyaz alır. Böylelikle cemaatin tarikat abdesti sembolik olarak tazelenmiş olur. El suyunun ardından dolucu gelir ve dolu dağıtır. Bakır bir kaba konularak hayırlısı alınmış olan dolu, susuz dağıtılır. Dolu, önce dede, rehber/mürebbi ve delilci olmak üzere üç büyüğe verilir. Dolucu, önce dedeye dolu verir, o da delile birkaç damla damlatır ve bunu içer. Bu hizmet sahibi mürebbi ve deliliye de dolu sunar. Bu üç büyüğe sırasıyla dolu dağıtma işi üç kez yinelenir ve böylece “Allah-Muhammed-Ali” aşkına dolu üçlenmiş olur. Bundan sonra dolucu diğer taliplere de sırasıyla dolu dağıtır. Musahipli talipler yan yana oturmuş olduğundan dolu, önce yaşça büyük olan erkeğe verilir, onlar da bu fındandaki doluyu önce erkekler sonra hanımlar birer yudum içmek üzere dördü paylaşır. Kurban sahipleri de aynı şekilde dolu içer, ancak onların dolusunu dede verir. Dolu, musahip adaylarına bu şekilde paylaştırılarak hepsine sunulmuş olur. Bu şekilde dolu bitinceye kadar dağıtılmaya devam edilir. Dışarı gözetleyen ve bunun yanında önemli ihtiyacı olanların cemden giriş çıkışını denetleyen kapıcıya da mutlaka dolu verilir.

Dolu dağıtılırken kurban, ocakta pişmektedir. Pişirme işi nefeslerin okunması sırasında da devam eder. Bütün içeri cemlerinde olduğu gibi bu cemde de sadece Şah Hatayî'nin nefesleri okunur. Sazandar ilk önce iyi nefes okuyan iki kişi ile beraber üç nefes okur yani nefes üçlenir. Ardından sırasıyla diğer talipler de bildikleri nefesleri okuyabilir. Nefesler okunurken dede, ara sıra kurbanı vasıtasıyla kurbanın pişip pişmediği konusunda bilgi edinir. Eğer kurban pişmiş ise büyük bir kaba konularak üstü kapatılır ve bir kenarda bekletilir. Bundan sonra artık semaha başlanabilir. Öncelikle semah üçlenir; bunun için bir kadın ve bir erkek olmak üzere büyüklerden iki kişi kalkar, yürütme bölümü olmayan ve oldukça yavaş oynanan bir semah döner. Aynı şekilde iki çift daha semaha kalkar. Semahtan sonra Yanyatır Ocağı'na bağlı Tahtacı oymaklarında yarı dinî ve eğlence erkânlarına geçilir. Talipler, gündüz düşünüp plânladıkları bir oyunu burada, cemaatin huzurunda oynar. Bu oyunlardaki esas amaç insanları güldürüp eğlendirmektir; ancak bu da ibadet yerine geçtiği için insanları güldürenin sevap kazanacağına inanılır. Yarı dinî eğlence erkânları da belirli bir sayıya ulaştırılır, bunu da sazandarın bir bağlantı yani on iki imamın adının geçtiği bir nefes (düvazimam) okuması izler. Bundan sonra da sıra kurban yemeğine gelir. Selman, kurbanı tüm olarak dede sofrasına getirir. Yeni musahip olacak adaylar da

dedenin sofrasına oturur. Dede, kurbandan bir parça alır, kurban sahiplerinden sadece erkeklere verir, onlar da kendilerine verilen lokmayı eşleriyle paylaşır. Ardından dede, kurbanı, diğer sofralar için de pay eder. Böylelikle kurban bütün sofralara eşit olarak dağıtılır. Ancak dedenin sofrasına kurbanın sağ ön bacağı ve döşü konulur.

Musahip olma ceminde yenilen bu yemekten sonra herkes, önündeki sofranın ucundan tutar, dede bu şekilde sofraya duası verir. Kurbandan et artmış ise daha sonra yenilmek üzere kesinlikle kaldırılmaz, fakat bu ceme katılamayan yaşlı musahiplilere gönderilebilir. Bunun dışında artan etler, kurbanın kemikleri, kellesi, iç organları vb. kalan parçaları kurbanın postu içine sarılır ve leğende birikmiş kanıyla beraber kuyucu tarafından gündüz cemevine yakın kimsenin göremeyeceği bir yerde kazılmış olan çukura gömülür. Kuyucuya gömme işinde, kurban sahipleri de yardımcı olur; Kurbanın kalan kısımlarının gömülmesi tamamlanıncaya kadar cemdeki herkes dâr'a durarak yüksek sesle ve süreklilikle olarak "Allah Allah" adını zikreder. Daha sonra selman gelir ve başta olduğu gibi "Hü edep erkân" diyerek cemaati dizüstü oturmaya ve sessiz olmaya davet edip meydana süpürür, el suyu dağıtır. Bunu kurbanı pişiren aşçı kadının hayırlısını alması takip eder. Aşçı, sağ elinde çömçesi yani kurbanı pişirmede kullandığı büyük kaşığıyla meydana gelir, sol eliyle kaşığın altını tutarak dâr'a durur. Dede, hayırlı verir. Yemekten sonra bir de sakka suyu dağıtılır. O zamana kadar cem süresince hiç su içilmemiştir. Sakkacı veya sucu adı verilen hizmet sahibi, "Hü şah erenler, sakka suyu geliyor" diyerek meydana gelir; önce dededen başlayıp ardından mürebbi / rehber ve delilciden devam üzere üç büyüğe duası verilmiş su dağıtır. Bir helkeye konulmuş olan bu su, herkese aynı tasla dağıtılır. Sakkacı, su vereceği kişinin önüne gelip dâr'a durur, eğilip niyaz eder ve suyu uzatır. Karşısındaki de sakkacının niyazını alır, suyu içer ve tası geri uzatır. Sakkacı, bu şekilde herkese su dağıttıktan sonra helkede kalan bir miktar suyu eliyle etrafa serpiştirir. Sudan eline yüzüne gelen canlar da zemzem suyu niyetine ellerini yüzlerine sürer.

Sakka suyunun ardından bütün bacılar tecelleyle kalkar; başta dedenin hanımı olmak üzere kadınlar arka arkaya sıralanır ve aynı şekilde dededen başlamak üzere bütün erkeklerle niyazlaşır. Kendisiyle niyazlaşılacak her erkek bacılara "Tecelleniz kabul olsun." der. Bu da tamamlanınca dede, kadınlara hayırlı verir. Ardından bütün hizmet sahipleri de delilciden başlayıp kapıcıda son bulmak üzere gelir, hayırlı alır. Cemin en sonunda dede, bitiş duası olan "yatan oturan hayırlısı"nı verir. Cemaat yeni musahip olan canlara "Kurbanınız kabul olsun" diyerek dağılmaya başlar. Kurban sahipleri bundan birkaç gün sonra veya bir "cuma akşamı"nda bir araya gelerek

dedeye niyazlarını verir yani kendi musahip olma cemlerini yürüttüğü için, bütün içeri cemlerinin sonunda olduğu gibi arılık bırakır. Bazen de musahiplik ceminden sonra ertesi sabah müsait bir evde toplanılır. Yeni musahip olanlar, dede ve tüm cemaatin elini öper. Dede, akşam verilen nasihatlerden ne anladıklarını sorup açıklayıcı bilgilerde bulunur.

Tahtacılar arasında bağlı bulunulan ocağa göre musahiplik cemiyle ilgili bazı farklılıklara da rastlanabilmektedir. Buna göre Hacı Emirli Ocağı'na bağlı oymaklarda bir gecede sadece bir musahiplik yapılabilmesine karşılık Yanyatır Ocağı'na bağlı oymaklarda bu sayı dörde, hatta beşe kadar çıkabilmektedir. Musahip olacakların sayısının fazla olması, cemin yürütülmesiyle ilgili herhangi bir değişiklik yaratmaz. On iki hizmet yukarıda sıralandığı üzere aynen yerine getirilir. Burada musahip olma isteğini kim daha önce gelip dedeye haber vermişse, o sıra göz önünde bulundurularak adayların musahipliği gerçekleştirilir. Öncelikle ilk sırada yer alan musahip adaylarının kurbanı meydana getirilir, kurban işaretini verdikten sonra ikincisinin kurbanı getirilir, bunu üçüncüsü vd. izler. Ardından yine adayların birincisi, mürebbi tarafından eşikten geçirilerek dedeye teslim edilir, dede bunlara hayırlı verdikten sonra ikincisi ve diğerleri getirilir. Cemin yürütülmesi sırasında adayların öncelik sıralamasına hep dikkat edilir ve kurban piştikten sonra da sofraya ilk sırada yer alan musahiplerin kurbanı getirilir, kendilerine lokmaları verilir, bunu diğerlerinininki izler. Cemdeki diğer uygulamalarda ise hiçbir değişiklik yoktur (Çıblak, 2005: 118).

Ocaklar arasında görülen önemli farklardan bir diğeri ise musahipliğin tam olarak gerçekleşmiş sayılabilmesi için bu ilk cemden sonra yapılan uygulamalarla ilgilidir. Buna göre Hacı Emirli Ocağı'na bağlı bazı oymaklarda musahiplik ceminden birkaç gün sonra ikinci bir cem yapılarak tekrar kurban tıglanır. Bu ceme “birlik cemi”, burada tıglanan kurbanı ise “birlik kurbanı” adı verilir. İlkinde olduğu gibi bu ikinci kurbanın bütün masrafını yaşça büyük olan musahip karşılar; eğer bu kişinin maddî durumu elverişli değil ise masraf diğeriyle paylaşılır. Son olarak bir üçüncü kurban daha tıglanır. Bu kurbanı yaşça küçük musahip aldığı için cemin düzenleme zamanı da bu kişinin durumuna göre belirlenir. Böylelikle musahipliğin gerekleri tam olarak yerine getirilmiş olur (Çıblak, 2005: 118).

Yanyatır Ocağı'na bağlı oymaklarda ise musahiplik cemindeki kurbandan başka, bir ya da bir buçuk yıl geçtikten sonra, çiftlerin durumu ne zaman uygun olursa, “öz verme” adı verilen bir cem daha yapılır. Bu cemde yer alan kurbanı “başabaş” adı verildiği de olur. Bu cem ile musahipler özlerini ayırmış olurlar yani aşinalığa

geçebilmek için kendilerine izin verilmiş kabul edilir. Özne verme bir nevi ayrılma törenidir, ancak özdeki kardeşlik yani musahipliğin temel gerekleri olduğu gibi devam ettirilir. Cem için yaşça büyük musahibin küçüğe teklifi üzerine bir kurban alınır, içki ve meze tedarik edilip erenler huzuruna çıkarılır. İlk musahiplik ceminde olduğu gibi cem erenleri toplanır, delil uyarılır, niyaza varılır, Şah-ı Merdan döşeği atılır, iki musahip eşleriyle beraber erkâna yatar. Dede bu canlara şaplak vurup kaldırır, hayırlılarını verir, daha sonra bu canlar yerlerine geçip oturur. Büyük cemlerde olduğu üzere on iki hizmet yürütülür (Yetişen, 1986: 112; Asan, 1995: 49; Çıblak, 2005: 119). Aşinalık ve diğer kapılara geçmek, kesin olarak öz verme ceminden sonra gerçekleştirilebilir.

Tahtacıların bütün içeri cemlerinde yani on iki hizmetin tamamının yürütüldüğü ve sadece musahipli olanların katılabildiği büyük cemlerde kurbanın yanında içki de bulunur. İçki, dede tarafından duası alındıktan sonra “dolu” adını alır. İnanışa göre Hz. Muhammed kırklar meclisine vardığında Hak Tealâ tarafından kendisine tek bir üzüm tanesi gönderilmiş, peygamber de bunu ezerek kırklardan birine koklattığında mecliste bulunan herkes mest olup semaha kalkmıştır (Çıblak, 2005: 58). Böylelikle içeri cemlerindeki dolunun kökeni kırklar meclisinde yer alan üzüm suyuna dayandırılır. Kutsal kabul edildiği için artması durumunda mutlaka sır edilir, yani bitirilir, sonradan içilmek üzere saklanmaz.

Tahtacılar da içeri cemlerinde yer alan kurban ritüelleri de ilgi çekicidir. Kurbanı adı verilen hizmet sahibi tarafından meydana getirilip duası alınan kurban, kanı yere akıtılmadan, bir leğenin içinde birikecek şekilde tıglanır, derisi tüm olarak çıkarılır, içi temizlenir ve kemikleri kırılmadan sadece eklem yerlerinden ayrılarak, eti parçalanmadan bütün halinde büyük bir kazanın içine yerleştirilip pişirmeye bırakılır. Bu sırada kurbanın başında aşçı kadın bulunur. Kurban, pişirilmesi tamamlanınca yine tüm olarak bir leğenin içine alınır, dedenin önüne getirilir. Yemekten sonra kurbanın kemikleri, iç organları, kalan etleri, kafası vb. bütün parçaları derisinin içine konulup leğendeki kanıyla beraber cem yürütülen evin yakınında gizli bir yere kazılmış olan çukura gömülür (Çıblak, 2005: 125). Bu uygulamalardan kurban kanının yere akıtılmaması; hiçbir yere sıçratılmadan veya dökülmeden olduğu gibi bir leğenin içinde biriktirilmesi geleneği, dünyanın birçok kabilesinde veya kavminde görülen “hayvanın ruhunun veya canının kanda bulunduğu” şeklindeki ortak inanca dayanmaktadır. Kurban hayvanın kemiklerinin zedelenmeden gömülmesi veya bir yerde toplanması da yine çeşitli topluluklarda izlerine rastlanan kurban hayvanının yeniden yaşama döneceğine dair inançla alakalı olmalıdır.

2.2. Aşinalık

Yanyatır Ocağı'na bağlı Tahtacı oymaklarında musahiplikten sonra gelen ikinci ahiret kardeşliği “aşinalık”tır. İlk aşamaya göre gerçekleştirilmesi daha zordur. Daha önce musahip olmuş aileler aşına olabilir.

Aşına olmak isteyen bir çift, musahiplikte olduğu gibi, bir başka çiftle anlaşır. Bu dört can, başka birinin musahip olma ceminde ya da öz verme ceminde aşinalık aşamasına ulaşır. Ancak aşinalığın gerçekleştirilebilmesi için cemde mutlaka bu aşamaya geçmiş bir çiftin bulunması gerekmektedir. Adaylar, cem için bir cebrail (horoz) ve bir şişe içki (dolu) alır. Musahip olacakların kurbanından sonra cebrail tekbirlenir ve tüm olarak pişirilir. Dede, musahip olmak isteyen çiftlerin hayırlısını verdikten sonra sıra aşına olacılara gelir; onlar da posta yatar, sonra kalkıp diz çöker. Dede, önce öz vermiş canların dolusundan aşına olacılara bir fincan verir, bu doluyu dördü paylaşır. Hayırlılarını alıp birbirleriyle niyazlaşırlar, sonra kendi dolularından içerek yerlerine geçerler. Bundan sonraki uygulamalar musahip olma ceminde olduğu gibidir. Kurbanlar pişince ilk önce aşına olanlara, ardından musahip olan çiftlere kendi kurbanlarından lokmaları verilir. Aşınası olmayanlar aşına kurbanından yiyemedikleri gibi dolusundan da içemezler. Aşınası olanlar birkaç yıl sonra, kendileri ne zaman uygun görürse, bir başka çiftle anlaşıp peşinelik aşamasına geçebilirler (Yetişen, 1986: 112-113; Çıblak, 2005: 119).

Tahtacılar arasında horozun kutsallaştırılarak Cebrail adlı melek ile özdeşleştirildiği dikkati çekmektedir. Sözlü gelenekte sabaha karşı öterek insanlara sabahın olduğunu haber veren horozun, bu haberi aynı vakitlerde gökyüzünde sesini duyduğu Cebrail'den almış olduğuna inanılmakta, bu yüzden de horoza cebrail ve cebrail kurbanı denildiği belirtilmektedir. Bunun yanında Cebrail adlı meleğin horoz şeklinde olduğunu ya da horozun gökten indiğini söyleyenler de bulunmaktadır (Çıblak, 2005: 106).

Horozun kutsallaştırılması veya bir melek ile özdeşleştirilmesi olayına Hz. Muhammed'in miracını tasvir eden bazı minyatürlerde de rastlanmaktadır. Konuyla ilgili olarak Irène Mélikoff, Topkapı Sarayı'ndaki (Hazine 2154) Tebriz'den getirilmiş olan bir miraçnamenin, İranlı ressam Ahmed Mûsâ tarafından yapılmış olan minyatürlerinde peygamberin Burak üzerinde miraç yolculuğunun canlandırıldığını; burada Hz. Muhammed'in Burak üzerinde, Tanrı katı olan arş'ın bulunduğu Yedinci Gök'e doğru uçarken görüldüğünü, sonra cennetin kapısında Rıdvan tarafından alındığını, ardından bir melek ordusuyla beraber Cebrail'in kendisini Tanrı katına

çıkarmak için karşıladığını, Tanrısal Taht'ta ise, önünde meleklerin el açıp durdukları ulu bir beyaz horozun yükseldiğini belirtmektedir. Mëlikoff, miraçnamenin Bibliothèque Nationale'deki el yazma nüshasında da benzer görüntülerin yer aldığını ve bu minyatüre “Resûl’aleyhi es-selâm – semâ-i evvelîye vâsıl oldukda ‘arşda bir ak horoz gördi ki başı arş altında ayakları yer yüzünde” açıklamasının konulmuş olduğunu söylemektedir. Yine aynı araştırmacıdan edinilen bilgiye göre Müslüman geleneğinde Tanrı'nın tahtı dibinde beyaz bir horoz bulunmakta; günün ve gecenin saatlerini sayarak, sabah namazı vakti gelince de, bütün yeryüzü horozlarının kendisiyle beraber söylediği bir şarkıya başlamaktadır. Yahudi geleneğinde de yer alan bu horoz, Mazdeen kökenli olup kutsal kitap Avesta'da da geçmekte; öldükten sonra dirilişin ve ebedi yaşamın sembolü, güneş-kuş, horoz, Mitra inancısına bağlı görünmektedir. Mëlikoff, bu görüşlerini desteklemek için de Franz Cumont ile R. Goodenough'un eserlerini kaynak olarak vermektedir (Mëlikoff, 1994: 65, 74-75).

Jean Paul Roux ise, horozun Tahtacılar da ve genel olarak uç Şii'ler tarafından bilinçli bir biçimde Cebrail ile özdeşleştirildiğini belirtmektedir. Araştırmacıya göre Türkiye'de horozun ilk ötüşüyle ya da sabah namazına çağrısıyla cinlerin zararlı eylemlerinin sona ereceğine inanılıyor olsa da aslında bu ancak müezzin ile horoz arasında bir bağ kurulmasıyla, bir başka deyişle arşın horozunun müezzinin prototipi olmasıyla ilgilidir. Horozla üstünlük rolü verilmesinin kökeninde ise tasavvufa ve Bâtınîliğe yönelik İranlı eğilimler yatmakta ve bu eğilimler birbirinden farklı iki zıt tavrı beraberinde getirmektedir. Bunlardan birincisi ve olumsuz olanı “Horozu kesmeyiniz, çünkü (sabahları) namaza uyandıran odur” şeklinde gerçek olmayan bir hadisle tanımlanmaktadır. İkincisi ise, tam tersine, kurban hayvanını daha değerli kılmak için kuşun dinsel yüceltilişini kullanmaktan ibarettir. Birçok uç Şii inanışlarda da benimsenen bu ikincisidir. Yine Roux'un verdiği bilgiye göre ayda bir kez horoz kesen ve kendilerine bu nedenle Sünnîler tarafından “horoz kesiciler” denilen Ehl-i Haklar'da¹ da olduğu kadar Tahtacılar da görülen de bu durumdur. Horozla Cebrail'in özdeşleştirilmesi, Tahtacıların bizzat meleği kurban ettiklerini söyletmektedir (Roux, 1970: 217-218, 256-257).

Tahtacılar da cebrail kurbanı, sadece aşına olma ceminde değil “ikrar alma”da, adak törenlerinde, can aşında (cenaze yemeğinde), muharrem orucunun sonunda mutlaka yer almaktadır. Hatta bazen herhangi bir adak töreninde veya can aşında koç (veya

1 Batı İran'da yayılmış Hz. Ali'ye bağlılık temeli üstüne kurulmuş bir mezhep. Ayrıntılı bilgi için bk. (Hançerlioğlu, 1983: 79-80).

koyun) yerine ancak keçi alabilecek durumda olanlar bundan önce mutlaka cebrail kurban etmek ve cemaate de önce cebrailden yedirmek zorundadır. Bilindiği üzere Hz. İbrahim'e oğlu İsmail'i kurban edeceği sırada Cebrail vasıtasıyla bir koç gönderilmiş ve kendisinden bunu kurban etmesi istenmiştir. Tahtacılar da, kurban bayramı hariç, maddi sıkıntılar nedeniyle koç veya koyun kurban edemedikleri durumlarda önce cebrail tekbirleyerek aslında kurbanlarının kabul edileceğine inanmaktadır.

Tahtacılar da, bu inanış gereği, kurban hayvanını daha değerli hale getirmek için kuşun dinsel yüceltilişinden yararlanıldığı ve bu nedenle de topluluğun hem inanç ve pratiklere bağlı hem de sosyal içerikli dinî törenlerinde horoz kurban edildiği görülmektedir. Horozu Cebrail denilerek kutsallaştırılmasının kökeni ise eski İran dinlerinden Mazdeizm'e kadar uzanmaktadır. Bu kutsallık daha sonra Şii inançlara ve oradan da zamanında Safevîlerle yakın ilişki içerisinde bulunmuş Tahtacılar da geçmiş olmalıdır. Ancak önemle üzerinde durulması gereken bir nokta var ki o da, Tahtacıların bu inanışı, diğer topluluklarda olduğu gibi almayı kendi kültür süzgecinden geçirerek bugünkü şekliyle uygulamaya koymuş olmasıdır.

2.3. Peşinelik

Aşinalıktan sonra gelen üçüncü aşamadır. Aşına olmuş iki aile arasında gerçekleştirilebilir. Peşinelik de musahip olma veya öz verme gibi bir başka cemde yerine getirilir. Adaylar, bir elma ve bir şişe içki (dolu) alır. Dede musahip olacakların ve aşına olmak isteyenlerin işlerini tamamladıktan sonra peşine olacakları karşısına alıp erkâna yatırır. Daha sonra dede, bu canlara önce aşına olanların dolusundan verir ve bir elmayı dörde bölerek her parçasını dördüne paylaşır. Onlar da elmayı yiyerek birbirleriyle niyazlaşırlar ve yerlerine otururlar. Cemdeki diğer hizmetler aynı şekilde yürütülür (Yetişen, 1984: 113; Çıblak, 2005: 119). Burada en önemli husus, bir mertebeden diğerine geçilirken cemde mutlaka geçilecek olan mertebeden bir canın bulunmasıdır. Zira hem aşinalık hem de peşinelik ceminde adayları dedenin huzuruna mürebbi değil hangi aşamaya geçilecekse o kapıya ulaşmış yol büyüğünün yedmesi gerekmektedir.

Peşinelik ceminde dikkati çeken hususlardan birisi kurban olarak “elma”nın yer almasıdır. Türk halk kültüründe sözlü geleneğe dayalı pek çok anlatıda elma motifinin bolluğu, bereketi, çoğalmayı, gençliği vb. simgelediği bilinen bir gerçektir..

Alevi-Bektaşî geleneğinde ise elma ile ilgili çeşitli inanışlar ve rivayetler bulunmaktadır. Buna göre elma, Cebrail tarafından Hz. Muhammed ya da Hz. Ali'ye cennetten armağan olarak gönderilmiştir. Hz. Muhammed de kendisine verilen bu elmayı torunları Hasan ile Hüseyin arasında pay etmiştir. Bu olaya bağlı olarak elma, Hasan ile Hüseyin'in şehadetinin de sembolü kabul edilmiştir. Bir başka inanışa göre elma, Hz. Muhammed'den af dilemek için, Cebrail tarafından "terceman" yani kurban olarak verilmiştir. Cemlerde bu olayı temsil etmek için koyun boğazlar gibi elma kurban etme geleneği mevcuttur. Yine inanışa göre elma cennetten gelen bir meyve olduğu için gelenekte "lokma" olarak kabul edilmiş ve cemlerde lokma olarak dağıtılmıştır. İnanışa göre Cebrail, elmayı Hz. Muhammed'e verir. Hz. Muhammed "kırklar cemi"ne gidince bu lokmayı Cebrail aleyhisselamdan geldi, diyerek Hz. Ali'ye verir. Bu sebeple Alevî kültüründe elma önemli olup musahiplik görgüsüne gidilirken canlar tarafından lokma olarak götürülmüştür (Daşdemir, 2015: 84-88).

Tahtacılar arasında da üçüncü ahiret kardeşliği için elmanın kurban edilmesi ve dört cana eşit bir şekilde lokma olarak dağıtılması, söz konusu meyveye gelenekte yüklenen kutsallıkla ilgilidir. Ayrıca bir elmanın iki yarısı kabul edilen Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin kardeşliğine de göndermede bulunmaktadır.

2.4. Çığıldeşlik

Yanyatır Ocağı'na bağlı Tahtacılar arasında dördüncü ve ulaşılması en zor ahiret kardeşliği ise çığıldeşliktir. Rıza Yetişen'e göre çığıldeş olacak canlar, bu mertebeye ulaşabilmek için önce bir dergâha girip uzun süre çile çekmelidir. Bu süreç tamamlandıktan sonra bir musahiplik ya da başka bir içeri ceminde bu aşamaya geçilebilmektedir. Bunun için önce tüm canlara duyuru yapılır. Çığıldeş olacaklar, ceme elma ve içki (dolu) ile gelirler. Dede kendilerine hayırlı verir. Diğer hizmetler aynen yürütülür (Yetişen, 1986: 114).

Tahtacı dinî inanışları hakkında bilgi veren Veli Asan' göre ise, çığıldeş kelimesi Rıza Yetişen tarafından her ne kadar "çile çekenler" şeklinde açıklanmış olsa da sözcüğün asıl şeklinin "omuzdaş" ya da "yol arkadaşı" anlamına gelen "çığıldeş" sözcüğünden türemiştir. Nitekim Veli Asan, Tahtacı oymaklarında Bektaşilikte olduğu gibi tarikata girip çile çekme geleneğinin bulunmadığını, ayrıca Tahtacı Türkmen Alevilerinde kadının yer almadığı hiçbir cemin, toplantının olmadığını vurgulamaktadır. Buna göre çığıldeşlik (çığıldeşlik), iki ailenin birbirlerini ölünceye kadar omuzlarında taşıma temeline dayalı bir kardeşlik çeşididir. Bu aşamaya gelen

kişi, o kadar olgunlaşmıştır ki tüm dünya nimetlerinden elini eteğini çekmiş, “Hak ile bütünleşmiş,” “Ölmeden önce ölmüş” demektir. Çığırdaş mertebesine gelenler ulu zatlardır. Tahtacı büyüklerinden elde edilen bilgiye göre de henüz bu aşamaya ulaşmış bir can ile karşılaşmamıştır (Asan, 1995: 50-51).

Tahtacılar arasında tarafımızdan yapılan alan araştırması neticesinde de bu aşamaya ancak bütün kötülüklerden arınmış her yönüyle olgunlaşarak Hakk’a kavuşmuş kişilerin ulaşabileceği, bunun da çok zor olması nedeniyle bu mertebeye erişmiş herhangi bir canın bulunmadığı bilgisi edinilmiştir. Bu nedenle musahip olacak çiftin kurbanının kellesini hiç kimse yiyememektedir. Çünkü kurbanın bu parçasını ancak dört aşamanın tamamına ulaşmış olanların yiyebileceği inancı vardır (Çıblak, 2005: 119-120).

Musahiplik, aşinalık, peşinelik ve çığırdaşlıkla ilgili olarak Tahtacılar arasında Hz. Ali’nin musahibinin Hz. Muhammed; aşinasının Veysel Karanî, peşinesinin Salman-ı Farisî, çığırdaşının ise hiçbir kötülüğü bulunmayan, aksine insanlara her yönüyle faydalı olan toprak olduğu inancı da bulunmaktadır. Toprakla çığırdaş olmak, toprakla bir hale gelerek ölmeden önce ölme, benliği toprağa gömme anlamına gelmektedir (Er, 1998: 43-44).

3. Tahtacı Yol ve Erkânında Ahiret Kardeşliğinin Rolü

Tahtacı yol ve erkânında musahip olmak tarikat kurallarından biridir. Bu kurala uymayan “yol”dan çıkmış kabul edilir. Nitekim İmam Cafer-i Sadık Buyruğu’nda musahipliğin gelenekteki yeri ve bir talibin uymakla yükümlü olduğu kurallar silsilesi açık bir şekilde belirtilmiştir. Buyruk’a göre talip, “Muhammed-Ali yoluna girmiş, hakikate girip bir dilden konuşan, Muhammed-Ali soyundan bir pire bağlanmış, mürebbi ve musahibine ikrar vermiş, yolu erkânı kabul eden kişi”dir. İmam Cafer “Dinimiz imanımızdır” buyurmuştur. Pir, dinin; musahip imanın simgesidir. Pirden dönen talip, dinden; musahibinden dönen talip imanından dönmüş demektir. Din ve imandan dönmüş olan talip, Allah, Muhammed, Ali’den dönmüş kabul edilir. Böyle bir talip şeriatte kâfirdir, tarikatten kovulmuştur, marifetten yoksundur, hakikatten dönektir (Buyruk, 2016: 36-74). Şeriat doğruyu bilmek; tarikat doğru iş yapmak; marifet doğru yolu seçmek; hakikat ise Hakk’a ermek olduğuna göre bir talibin verdiği sözü tutması ve dört kapının dördünde de kabul görmesi yolun gereğidir.

Pirin buyruğunu yerine getirmeyen, rehber ya da mürebbi kabul etmeyen, dört kapının anlamını bilip uygulamayan talip, Hak yolundan kovulmuş demektir. Böyleleri, yeminleri ve sözleri geçersiz, yalancı ve döneke kişilerdir. Bunların yüzleri karadır; çünkü bu kişiler Hak yolundan kovulmuştur. Bu sebeple kesinlikle ceme alınmaz, yol ve erkâna giremez (Yörükân, 1998: 68).

Buyruk'ta da belirtilen yükümlülük ve yaptırımlar dinî ve sosyal yaşamda aynen uygulandığı için hiçbir topluluk mensubu yoldan ayrılmak istemez. Pirinden, rehber ya da mürebbisinden aldığı öğütleri; cemler aracılığıyla görüp öğrendiklerini yaşamında uygular. Bu sebeple zamanı gelince mutlaka kendisine musahip belirler, onunla erkâna girer. Böylelikle resmen Alevi ya da Tahtacı olur. Cemlere katılma hakkını elde eder. Dinî ve sosyal anlamda birtakım imtiyazlar elde eder. Bunları yerine getirmediğinde toplumdan soyutlanmakla, toplum dışına itilmekle cezalandırılacağını bilir. Dolayısıyla musahiplik, kişinin hem dinî öğretileri yerine getirerek her bakımdan yola girdiğini göstermesi hem de toplum tarafından kabul edilmesi, topluluk içindeki itibarını kuvvetlendirmesi noktasında önemli işlevlere sahiptir.

Canlar, dört kapıda ilerledikçe hem olgunlaşır hem de toplum içinde saygınlık kazanır. Buna “yol büyüklüğü” denilir. Bu mertebelere ulaşmış canlar, yaşı küçük dahi olsa her mecliste önde gelir. Örneğin meydandan geçerken, dededen sonra sıra yol büyüğünüdür. Cem dışında da her gittiği yerde yol büyüklerine ayrı bir saygı gösterilir (Asan, 1995: 50).

Yol kardeşliğinin inançsal anlamda önemi, dini hayattaki rolü Buyruk'ta açıkça vurgulanmıştır. Diğer taraftan musahiplik kurumunun sosyal yaşamı düzenleyici bir işlevi de vardır. Nitekim iki ailenin birbiriyle kardeş olacaklarına dair pir ve diğer talipler huzurunda söz vermesi, hatta Yanyatır Tahtacılarında bunun dört kapıya kadar çıkartılması, toplumun en küçük çekirdeğini oluşturan ailelerin yardımlaşmasını, birbirlerini her türlü durumda destek olmasını ve sosyal dayanışmanın kuvvetlendirilmesini sağlaması açısından oldukça etkilidir. Bu yönüyle musahiplik, kan akrabalığından daha ileri boyutlarda hem dinî hem de sosyal akrabalık şekli olup toplumsal yapıyı düzenleyen, birlik ve beraberliği sağlayan bir role sahiptir.

Musahiplik aynı zamanda bir sosyal kontrol vasıtasıdır. Buyruk'ta işaret edilen nasihat ve emirler, musahiplilere birbirlerinin hal ve hareketlerini kontrol etme, toplumun iyi bir üyesi olma yolunda büyük sorumluluklar yüklemekte, hem sosyal kontrolü hem de sosyalleşmeyi sağlama konusunda önemli görevler vermektedir.

Bu görevlerin yerine getirilmemesi tarafların birlikte cezalandırılmasını yani düşük kılınmasını beraberinde getirmektedir (Yörükân, 1998: 317). Birinin toplum içindeki hal ve hareketleri diğeri tarafından da sorgulanmakta, yola aykırı davranışların önlenmesi için birbirlerini denetlemektedirler. Bir başka deyişle musahiplik dedenin ve rehberin talibi; talibin de yol kardeşini denetlemesinde etkili bir kontrol mekanizması kurmuştur. Böylelikle ideal topluluk mensupları oluşturulmaya ve bu kişiler aracılığıyla da ideal davranışların sergilenmesine katkıda bulunmaktadır. Özellikle Yanyatır Ocağı mensupları arasında dört aşamalı yol kardeşliği geleneğiyle sosyal akrabalık türünün daha da yaygınlaştırılarak kontrol mekanizmasının daha da sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir.

Buraya kadar verilen bilgilerden yola çıkarak musahiplik ve diğeri ahiret kardeşliklerinin dinî ve sosyal yaşamdaki işlevlerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

1. Yol öğretilerini koruyup yaşatmak
2. Gerçek anlamda topluluk mensubu olmak ve cemlere katılabilmek
3. Toplum içinde itibar ve saygınlık kazanmak
4. Toplum içi birlik ve beraberliği sağlamak, dayanışmayı kuvvetlendirmek
5. Dinî ve sosyal hayatı denetleyen bir kontrol mekanizması kurmak

Görüldüğü üzere musahiplik kurumu, yol ve erkâna ilişkin kuralların geçmişten günümüze yaşatılıp aktarılmasında ayrıca toplumsal yapının birlik ve bütünlüğünün korunmasında oldukça etkilidir. Bu kardeşlik ritüelinin dinî ve sosyal yaşamdaki bütün etkilerini, Tahtacılar da çok net bir şekilde takip etmek mümkündür. Bununla birlikte günümüz dünyasının sosyokültürel hayatında meydana gelen tüm değişimler, Tahtacıları da etkisi altına almış, topluluğun kapalılık özelliğinin geride kalmasına, buna bağlı olarak inanç yapısı ve cemlerde, özellikle de musahiplik kurumunun devamlılığında, birtakım değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. Günümüz sosyal ve ekonomik şartları, musahipliğin gereklerinin gelenekteki şekliyle sürdürülmesinde bazı zorlukları da beraberinde getirmiştir. Şehir ortamında birbirinden farklı yerleşim alanlarına dağılmış vaziyette olan Tahtacıların on iki hizmetin tamamının yer aldığı kapalı bir cem yürütmesi, musahiplerin maddi ve manevi her anlamda birbirlerine destek olması, ayrıca yola bağlılık konusunda birbirlerini denetlemeleri vb. yol öğretilerin uygulanması oldukça zorlaşmıştır. Bu sebeple şehir ve kent merkezlerinde yaşayan Tahtacılar arasında musahip olma cemleri yürütülememektedir. Bu durum

Yanyatır Ocağı mensuplarında görülen diğer yol kardeşlikleri için de söz konusudur. Nitekim aşına, peşine, çığıldeşlik cemleri için bu mertebeleri almış canların da cemde bulunma zorunluluğu vardır. Oysaki günümüzde bu aşamaları geçmiş topluluk mensubu pek kalmadığı için dört kapılı ahiret kardeşliği ritüelini ve yükümlüklerini yerine getirme konusunda da önemli çözümler yaşanmaktadır.

Sonuç

Tarihi süreçte birbirinden farklı coğrafi alanlarda yaşamış kapalı topluluklarda, yaşa ve cinsiyete dayalı hiyerarşik yapılanmalar ve sıkı bir kontrol sistemiyle garanti altına alınan örf ve âdetler silsilesi dikkati çekmektedir. Bu toplulukların en belirgin özellikleri arasında geleneklere bağlılık, sosyal dayanışma ve gizlilik gelmektedir. Söz konusu yapılanma ile toplumun geleneksel anlamda çözülmesini engellemek, örf ve âdetleri sıkı bir denetim altına alarak bunların kuşaklar boyu devamlılığını sağlamak amaçlanmıştır. Bu durum yüzyıllardır kapalı bir hayat sürdürmüş Tahtacılar için de geçerlidir. İmam Cafer Sadık Buyruğu olarak kabul edilen yol öğretileri; dinî liderler, cemler ve cemlerde okunan deyişler aracılığıyla günümüze kadar devam ettirilmiştir. Topluluk içinde tam bir dayanışma ve bağlılık vardır. Ayrıca yol öğretilerine uymayan ya da sırrı dışarıya aktaranlar, düşkünlükle cezalandırılmıştır. Böylelikle Tahtacı dinî inanışlarının ve kendilerine özgü temel değerlerin yüzyıllardır değişime uğramadan yaşatılması ve topluluğun dinî ve sosyal kimliğinin devamlılığı sağlanmıştır.

Tahtacı yol ve erkânının sürdürülmesinde, musahiplik kurumunun rolü büyüktür. Musahiplik, topluluk mensuplarının birbirlerini hemen her durumda koruyup kollaması, destek olması, denetlemesi temeline dayalı dinî ve sosyal akrabalık türüdür. Kan bağına dayalı akrabalıktan daha ileri seviyede bir kardeşliktir. Ayrıca Alevi kimliğinin kazanılmasında en etkili dinî geçiş aşamasıdır. Kendisine musahip edinmiş bir kişi, yola girmiş kabul edildiği gibi cemlere katılma hakkını da elde etmektedir.

Musahiplik, söylencelerde ve kutsal kitapta Hz. Muhammed ile Hz. Ali arasındaki yol kardeşliğine dayandırılmaktadır. Musahiplik kavline giren topluluk mensupları da inanca göre Muhammed-Ali yoluna girmiş, böylelikle dinî bir yükümlülüğü yerine getirmiş kabul edilmektedirler. Öte yandan Tahtacılar arasında musahipliğin ve aşinalık, peşinelik ve çığıldeşlik şeklinde sıralanan dört kapılı ahiret kardeşliğinin topluluk mensuplarının yol öğretilerine sahip çıkması ve yaşamında uygulamasında, toplum içi dayanışmanın, birlik ve beraberliğin sağlanmasında oldukça işlevsel olduğu görülmektedir. Bu yönüyle dört kapılı ahiret kardeşliği hem dinî hem de sosyal hayatı

düzenleyen, çok etkin yaptırımları bulunan kurum haline gelmiştir. Tahtacıların kapalı toplum olma özelliğinin günümüze kadar sürdürülmesinde hem de yol ve erkâna ilişkin temel öğretilerin devamlılığında musahiplikle birlikte diğer yol kardeşliklerinin rolü büyüktür.

Günümüzde ise Tahtacılar arasında yakın zamanda köyden şehre göç hareketlerinin başlaması, bu sürecin beraberinde getirdiği kentleşme ve modernleşme, yol ve erkân ile ilgili pek çok hususta olduğu gibi, musahiplik kurumunda da önemli değişimler meydana getirmiştir. Şehir ortamında sosyal ve ekonomik anlamda önemli sorunlar yaşayan topluluk mensubu için musahiplik, gelenekteki etkin işlevini kaybederek sembolik hale gelmeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

- ASAN, Veli (1995). “Tahtacı Türkmenler XII, -Aşına, Peşine, Çiğildaş-”. *Cem*, Y.5, S.52, 49-53.
- BİRDOĞAN, Nejat (1995). *Anadolu ve Balkanlarda Alevî Yerleşmesi, Ocaklar-Dedeler-Soygaçları*. 2. b., İstanbul: Mozaik Yayınları.
- BUYRUK: İMAM CAFER-İ SADIK BUYRUĞU (2018). Haz. Fuat Bozkurt. 5. b., İstanbul: Salon Yayınları.
- ÇIBLAK, Nilgün (2005). *Mersin Tabtacıları, -Halkbilimi Araştırmaları-*. Ankara: Ürün Yayınları.
- ÇIBLAK COŞKUN, Nilgün (2013). “Tahtacılar ve Tahtacı Ocaklarına Bağlı Oymakların Yerleşim Alanları”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S.68. 33-54.
- DAŞDEMİR, Özkan (2015). “Alevi-Bektaşî Geleneğinde Elma”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C.8, S.37. 83-97.
- DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin (2016). “Dede Garkın Ocağı’nda Musahiplik Uygulaması Örneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. S.78. 91-112.
- ER, Piri (1998). *Geleneksel Anadolu Aleviliği*. Ankara: Ervak Yayınları.
- ERÖZ, Mehmet (1977). *Türkiye’de Alevilik-Bektaşîlik*. İstanbul: Otağ Matbaacılık.
- ERSAL, Mehmet (2016). *Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi -Çubuk Havzası Örneği-*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan (1984). *İslâm İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İMAM-I CAFER BUYRUĞU, -BUYRUK- (1958). Haz. Sefer Aytekin. Ayyıldız Kitabevi Yayınları.
- MÉLIKOFF, Irène (1994). *Uyur İdik Uyardılar, Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları*. Türkçesi: Turan Alptekin. 2.b., İstanbul: Cem Yayınevi.
- ONARLI, İsmail (2003). *Alevilikte Cem ve Musahiplik Nedir*. İstanbul: Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları.
- OTTER, Anke - M. A. Beaujean (1995). “Tahtacıların Kutsal Kitabı - Buyruk Hakkında Birkaç Not”. 1. *Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tabtacılar) Sempozyumu Bildirileri*. 26-27 Nisan 1993. Ankara: KB HAGEM Yayınları. 1-8.
- ROUX, Jean Paul (1970). *Les Traditions des Nomades de la Turquie Méridionale*. Paris: Librairie Adrien – Maisonneuve.
- YAMAN, Mehmet (1994). *Erdebilli Şeyb Safi ve Buyruğu*. İstanbul: Ufuk Matbaası.
- YETİŞEN, Rıza (1986). *Tabtacı Aşiretleri (adet, gelenek ve görenekleri)*. İzmir: Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık.
- YILMAZ, A. (1948). *Tabtacılar Geleneği*. Ankara: Ulus Basımevi.

YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya (1929). "Tahtacılar". *Dârül-Fûnun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, S.12, 61-80.
YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya (1998). *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*. Yay. Haz. Turhan Yörükân.
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.